

**TO THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL MASTER TEACHERS OF ART
OF THE KHERSON PROVINCE IN MID XIX – ST. XX C.**

Article is devoted to a question of definition of a level of development of pedagogical skill of teachers of the South of Ukraine in mid.XIX – st. XX c. The author analyses a condition of school education in the Kherson province in mid.XIX – st. XX c., historical preconditions of emergence of a problem of formation of pedagogical skill of art teachers are defined.

Key words: pedagogical skill, school education, art.

УДК 37(09) (438)"1939/1944"

Давиденко О.В.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ
ПІДПІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ТЕРИТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОГО
ГУБЕРНАТОРСТВА В ОКУПОВАНІЙ ПОЛЬЩІ (1939-1944 РР.)**

Статтю присвячено організаційно-педагогічним засадам розвитку середньої підпільної освіти на території Генерального Губернаторства в окупованій Польщі. Акцентується увага на дидактичних аспектах навчання у конспіративних освітніх установах, програмних документах, методичних вказівках, інструкціях Департаменту освіти і культури для здійснення та забезпечення навчального процесу у цих закладах.

Ключові слова: окупація, середня підпільна освіта, організаційно-педагогічні засади, Генеральне Губернаторство, методичні вказівки, інструкції.

Окупація Польщі відбилася не тільки на ліквідації її як держави, руйнуванні цілісності її території, а й на знищенні культурної самобутності. Тому з перших днів німецько-фашистської окупації було прийнято рішення про розгорнутий наступ на польську культуру. Методи і засоби її знищення були досить різноманітними, але їх можна звести до трьох основних видів: боротьба з наукою та освітою, винищення інтелігенції, ліквідація будь-яких проявів культурного життя.

В умовах нацистського режиму представники польської інтелігенції, члени підпільних військових і освітніх організацій прагнули відновити роботу навчальних закладів, щоб забезпечити безперервність навчального процесу, відродити культурне життя в окупованій країні для протидії окупаційній політиці. Таке протистояння нацистському порядку вилилося в акцію підпільної освіти на всіх рівнях. Особливий інтерес, на нашу думку, представляє комплекс питань, пов'язаних з організацією таємної середньої освіти в період окупації (1939-1944 рр.), оскільки вона була повністю ліквідована німцями, що й зумовило її повну конспірацію. У зв'язку з цим постає проблема об'єктивного висвітлення організаційної розбудови мережі підпільних закладів середньої освіти в окупованій Польщі в зазначений період.

Аналіз наукової літератури та досліджень засвідчує, що окремі аспекти проблеми організації підпільної середньої освіти в Польщі в роки німецько-фашистської окупації досліджували зарубіжні і вітчизняні науковці: М. Вальчак, А. Василюк, Ч. Вицех, В. Гралак, М. Добринін, Н. Друцька, А. Ігнатович, Й. Казьмірська, В. Коваленко, Ю. Красуський, П. Матусяк.

Водночас недостатньо висвітленими в українській педагогічній науці залишаються питання, які стосуються організації середньої освіти в підпільних закладах, зокрема в різних регіонах окупованої країни (на території Генерального Губернаторства), а також її зміст, форми і методи.

Таким чином, актуальність проблеми, пов'язаної з організацією таємної середньої освіти в період окупації (1939-1944 рр.), недостатня її дослідженість у вітчизняній педагогіці та необхідність урахування вже наявного досвіду Польщі зумовили вибір теми нашої публікації в такому формулюванні: Організаційно-педагогічні засади розвитку середньої підпільної освіти на території Генерального Губернаторства в окупованій Польщі (1939-1944 рр.).

Мета дослідження – на основі цілісного конструктивно-критичного аналізу генези підпільної середньої освіти в Польщі на території Генерального Губернаторства у роки окупації (1939-1944 рр.) проаналізувати організаційно-педагогічні засади її розвитку.

Відмітимо, що майже з перших днів окупації значна частина території Польщі була включена у склад Рейху (Познанське, Сілезьке, Торунське, частина Краківського воєводства), і тут були заборонені майже усі типи польських шкіл. Територія власне Польщі стала називатися Генеральним Губернаторством (далі – ГГ), куди ввійшли Варшавський, Краківський, Радомський і Люблінський округи.

На час вибуху Другої світової війни польські середні загальноосвітні заклади освіти були готові до початку навчання. Проте перебіг дій на фронті та швидке просування окупантів углиб країни унеможливили розпочати навчальний рік. Виходячи із ситуації, що склалася, діюче Міністерство Визнань Релігійних і народної просвіти на чолі з К. Шелаговським видало наказ про організацію навчання у надзвичайних умовах. Вже після капітуляції 1 жовтня 1939 р. відбулася нарада представників Кураторію Варшавського шкільного округу і вчительських організацій, на якій обговорювалися питання щодо продовження навчання в середніх загальноосвітніх закладах. Саме тоді її учасники звернулись до представників німецької адміністрації за дозволом на продовження навчання. Невдовзі було отримано відповідь від Коменданта міста про дозвіл продовжити навчання у школах без будь-яких організаційних чи програмних змін [14, с. 22-23]. Проте шкільна адміністрація зіткнулася з певними організаційними проблемами, а саме: багато шкільних приміщень були окуповані німецькими солдатами, деякі будівлі були знищені, не вистачало педагогічного персоналу тощо.

Однак уже 15 листопада 1939 р. окупаційна влада видала розпорядження про закриття всіх середніх загальноосвітніх шкіл на території Польщі [8, с. 188]. Водночас майже у всіх середніх закладах освіти відбулися засідання педагогічних рад, на яких обговорювався подальший план дій. Було ухвалено рішення щодо продовження навчання, принаймні на декілька днів, аби не втратити контакт з учнями. З перших днів багато вчителів спромоглися залучити значну кількість учнів до підпільного навчання.

Результати наукового пошуку дають підстави стверджувати, що на початковому етапі окупації організація підпільної середньої освіти мала дещо спонтанний характер. Як правило, її здійснювали шкільні вчителі, що змушені були піти у підпілля. Ситуація кардинально змінилася, коли до розбудовчих процесів долучилися Таємна організація вчителів (ТОВ) і Департамент освіти і культури (ДОіК). Основними завданнями Департаменту була організація та уніфікація форм конспіративного навчання. Уже в середині 1941 р. були організовані окружні осередки освіти та культури на території всього ГГ.

Поступово з розширенням мережі середньої конспіративної освіти у 1940-1941 рр. були остаточно сформовані форми її організації. У польській педагогічній літературі окреслені такі форми роботи: індивідуальна, робота у групах (комплектах), заняття з цілим класом під виглядом занять у старших класах початкової (основної) школи, заняття з цілим класом під виглядом занять, що проводилися у дозволених німцями професійно-технічних школах [6, с. 105-106; 7, с. 115-116; 11, с. 390].

Зазначимо, що організаційні форми підпільної освіти часто були обумовлені специфікою та можливостями організації таємного навчання. Найбільш поширеною формою залишалася робота в комплектах. Значна кількість учнів заборонених середніх закладів освіти продовжили таємне навчання на базі дозволених окупаційною владою початкових

шкіл. Часто учні молодших класів середніх шкіл зараховувалися в якості учнів старших класів основної школи і навчалися, фактично, за програмою середньої школи.

Важливого значення набуває те, що цариною організації таємної освіти на середньому рівні стали дозволені німцями професійно-технічні школи. Як правило, учні цих закладів теж занижували свій освітній рівень на декілька років і, навчаючись офіційно у закладі з певним технічним профілем, отримували середню освіту підпільно. Як зазначає російський дослідник А. Добринін, у Краківському воєводстві кожний третій поляк від загальної кількості населення, що навчалися у середніх школах до війни, навчався у професійно-технічних школах [1, с. 171].

Становленню та розвитку таємного навчання на рівні середньої освіти сприяло закінчення процесу організації органів конспіративної освіти на рівні центрального, окружного, повітового, гмінного керівництва у другій половині окупації. До них ми відносимо ТОВ, ДоіК, Комісію освіти і культури, окружні бюро. Центральні керівні органи мали безпосередній контакт з округами, що підтверджує звіт ДоіК. Так, у першому кварталі 1943 р. представники Центрального керівництва відвідали Краків 6 разів, Люблін – 4 рази, Львів – 6 разів, Кілець – 1 раз [4].

Слід акцентувати увагу на тому, що важливе значення для організації середньої таємної освіти мала програмна інструкція ДоіК, яка стосувалася роботи в таємних комплектах. Вона була ухвалена на нараді керівників округів у Варшаві наприкінці серпня 1941 р. У документі, зокрема, йшлося про: обов'язкове використання в навчальному процесі довоєнних програм; право на видання атестатів мали лише ті школи, які мали на те дозвіл станом на 1 вересня 1939 р.; один навчальний рік прирівнювався лише одному класові, крім того, тижневе навантаження становило не менше половини довоєнного виміру годин; кількість учнів у комплектах не повинна перевищувати 6-7 осіб; у кожному осередку таємного навчання повинна бути фінансова комісія, яка контролювала б витрати на різні навчальні потреби [2].

Відмітимо той факт, що інструкція могла бути реалізована, на жаль, не у повній мірі, що обумовлювалося специфічними умовами окупації. Наприклад, вказівки у другому пункті щодо права видачі атестатів школами, які мали на це дозвіл станом на 1 вересня 1939 р., не завжди втілювалися в життя. Проблема полягала в тому, що часто у новостворених комплектах як у містах, так і в селах працювали переважно вчителі, які були виселені з територій, що увійшли до складу Рейху, і не мали змоги налагодити контакт зі своїми школами. Таких "незалежних" комплектів було багато на території краківського округу, в якому одночасно діяли як повітові комісії освіти і культури, так і екзаменаційні комісії, які теж мали право видавати атестати про закінчену середню освіту. Варто відмітити, що на практиці не завжди була можлива реалізація третього і четвертого пунктів даної інструкції. Часто кількість осіб у комплектах становила 15-20 осіб, а щотижневе навантаження не завжди було рівномірним.

У другій половині 1941 р. була видана ще одна інструкція ДоіК, що вносила зміни у програму викладання польської мови в підпільних гімназіях [2]. Вона виконувала роль методичного порадилика для вчителів. Так, зокрема, "Стилістичні вправи" Т. Воєнського були виокремлені з творів та поезії польських письменників. Фрагменти прози і поезії таких видатних митців, як А. Міцкевича, Г. Сінкевича, Ю. Словацького, М. Конопніцької, Л. Кондратовича та ін. були систематизовані у такі групи, як "Що таке Вітчизна?", "Клятва", "Польський солдат", "Зі зброєю в руках", "Роль Польщі в Європі". Зазначені методичні вказівки виконували роль допоміжного засобу при вихованні в учнів патріотизму, відданості своєму народові тощо.

Організуючи таємне навчання на середньому рівні, його засновники особливу увагу приділяли викладанню циклу предметів, що піднімали патріотичний дух польської молоді, зокрема історії Польщі, польської мови і літератури, римо-католицької релігії тощо.

В умовах окупації було неможливо розпочати процес якісної переробки навчальних програм, що неминуче призвело б до внесення змін у навчально-методичну літературу. І

тому підпільне навчання, організоване на середньому рівні, у значній мірі опиралося на самоосвіту власне самих учнів, що користувалися довоєнними посібниками. Підпільні освітні структури ледве встигали опікуватися їх передруком, не говорячи вже про підготовку нових програм і підручників.

На нашу думку, доречним буде навести перелік підручників, що використовувалися в конспіративній середній освіті. Йдеться про доробок Й. Дамбровські "Історія для першого класу гімназій" (1937 р.), В. Моженської, Х. Мрозовської "Підручник для викладання історії в другому класі гімназій" (1937 р.), Й. Баліцькі, С. Майковські "Кажуть назавжди" (підручник для вивчення польської мови для першого класу гімназій) (1937 р.) [13, с. 20-22].

Оскільки викладанню такої навчальної дисципліни, як Історії Польщі у таємних середніх закладах приділялася значна увага, вважаємо за доцільне проілюструвати перелік тем при вивченні історії Польщі на гуманітарному і класичному відділах у державному середньому загальноосвітньому ліцеї з польською мовою викладання, зображених у табл. 1.

Таблиця 1.

Навчальний план вивчення історії Польщі на гуманітарному і класичному відділах у державному середньому загальноосвітньому ліцеї (1937 – 1938 н.р.)

Перелік тем	
I клас	II клас
Роль і значення християнства і костюлу для політичного і культурного життя Польщі (X-XV ст.)	Ідея незалежності Польщі і її реалізація (1795-1918)
Видатні польські особистості (X-XV ст.)	Повстання і розбудова Відродженої Польщі
Культурні стосунки Польщі із Заходом (X-XVII ст.)	Вплив Польщі на політичну ситуацію на Заході і Сході

Джерело: систематизовано автором на основі опрацювання [12, с. 11; 16-17; 27-29].

Як відомо, зазначені вище теми з офіційних довоєнних програм використовувалися і в таємному навчанні. Іноді члени керівних органів таємної освіти (ДООК, ТОВ) мали дещо відмінні погляди щодо висвітлення певних тем як із всесвітньої історії, так й історії Польщі. В основному це залежало від світогляду і політичних переконань самого педагога.

Зазначимо, що незважаючи на труднощі організації конспіративної освіти на середньому рівні, її мережа поступово розширювалася по всій території країни, особливо в період 1942-1944 рр.

На нашу думку, доцільним буде зупинитися на організації таємного навчання на рівні середньої освіти по округах. Одну з лідируючих позицій посідали Варшава і Варшавський округ, де діяла значна кількість офіційно дозволених початкових і професійних шкіл, на базі яких організовувалися таємні комплекти. В початковій школі це були VII класи, а учні старших класів гімназій навчалися таємно у професійно-технічних школах, в основному торгових і господарчих. Починаючи з 1940 р., ситуація організації таємного навчання на середньому рівні у Варшаві значно покращилася. Німецька адміністрація погодилася на діяльність "Підготовчих курсів", метою яких було забезпечити навчанням учнів заборонених середніх загальноосвітніх шкіл і надати їм професійну підготовку в певній галузі. І це стало підґрунтям для організації підпільної середньої освіти. За даними польської дослідниці Я. Казьмірської, ці курси тривали два роки і за період 1940-1942 рр. на базі 102 довоєнних середніх загальноосвітніх закладів освіти було організовано 17 державних, 49 приватних і 5 міських курсів [8, с. 190]. Слід наголосити, що під час навчання на курсах реалізовувалася довоєнна програма для гімназій з певними поправками, які стосувалися в основному викладання таких предметів як історії, географії, науки про Польщу, латинської мови тощо. Тому ці дисципліни викладалися в конспіративних комплектах, включаючи іноземні мови (за

винятком німецької) на офіційних заняттях або після занять у помешканнях учнів чи вчителів.

Відмітимо, що існувала проблема забезпечення аудиторним фондом для організації "Підготовчих курсів", оскільки значна кількість освітніх інституцій під час війни експлуатувалася німецькою адміністрацією та військовими. Тому деякі курси організовувалися на базі початкових, приватних закладів освіти. Навчання по класам проводилося в різних місцях. Й. Занова, директор приватної гімназії і лицюю ім. М. Складовської, подає приклад організації навчального процесу даного закладу в період окупації, зображеного у табл. 2.

Таблиця 2.

Організація підготовчих курсів на базі приватної гімназії і лицюю ім. М. Складовської (1940 р.)

Клас	Локалізація	Кільк. учнів
I a	Відділ при приватній господарчій школі г. Жешотарської	50
I b	2 комплекти у приватних помешканнях	24
II a	Відділ при приватній господарчій школі г. Жешотарської	48
Підготовчі курси до професійних шкіл II ступеня		
II b	Учні (дівчата), які перервали навчання у 1939 р.	32
III a	Учні (дівчата), які у 1939-1940 н.р. закінчили основну школу	36
III b	Учні таємних комплектів із різних шкіл	58
IV a	Учні, які у 1939-1940 н.р. у таємн. комплект. закінчили iii клас гімназії	34
IV b	Учні, які перервали навчання у 1939 р., включаючи тих, хто навчався у таємних комплектах	56
I лиц.	Профільюючий клас h, m як піврічні підготовчі курси	36
II лиц.	Комплекти при легітимних господарчих курсах (вул. Оборонців, 25)	20

Джерело: систематизовано автором на основі опрацювання [8, с. 192-193].

Таким чином, згідно з даним документом, у школі навчалася 386 учнів.

Подібною діяльністю відзначалася і значна кількість державних підготовчих курсів. Згідно зі статистичними даними польських науковців, у 1940-1941 н.р. підготовчі курси у Варшаві закінчило понад 12 тис. молоді (5747 на базі приватних шкіл; 6720 на базі державних середніх загальноосвітніх закладах. Проте 1941-1942 н.р. характеризувався значним кількісним спадом учнів на підготовчих курсах (це вже були однорічні курси). Так, у червні 1942 р. державні курси закінчило 3400 випускників, а приватні – 2458 [8, с. 193]. Причиною цього став дозвіл німецької адміністрації на діяльність професійно-технічних шкіл, де молодь легально могла здобувати освіту.

Про успішну організацію середньої конспіративної освіти на теренах Варшави свідчать дані дослідження польського науковця Ч. Вицеха. Так, у 1943-1944 н. р. у Варшаві конспіративно навчалася 24 366 учнів, з якими працювало 2118 вчителів [15, с. 79].

На другому місці після Варшавського округу був Краківський, у якому в 1943-1944 н. р. навчалася у таємних комплектах середніх шкіл 12 101 учень, з якими працювали 2014 вчителів [9, с. 176]. Відомо, що значна кількість цих комплектів були самостійними осередками, які мали повноваження видавати свідоцтва про закінчену середню освіту, підпорядковуючись повітовим екзаменаційним комісіям. У даному окрузі таємна середня освіта на базі початкової і професійно-технічної школи була слабо розвинена у порівнянні з Варшавським округом. Проте мережа закладів підпільної середньої освіти в цьому окрузі була значно щільнішою і охоплювала 274 осередки [9, с. 178].

Мережа конспіративної середньої освіти в Радомському окрузі була значно меншою, і таємні комплекти налічувалися у 115 осередках. Для порівняння наведемо статистичні дані довоєнного середнього шкільництва і таємного. Так, у 1938-1939 н.р. у даному окрузі

існувало 40 середніх загальноосвітніх закладів, у яких навчалося 13 500 учнів [3]. У той час як у 1943-1944 н.р. таємною освітою було охоплено 8076 учнів, що становило близько 60 відсотків від довоєнного контингенту [9, с. 180].

Найменшу чисельність учнів, що були охоплені підпільною освітою на середньому рівні, мав Люблінський округ. У 6 місцевостях діяли таємні комплекти із загальною чисельністю 544 учня, що підпорядковувалися Бюро Західних земель, а не окружному бюро, як це зазвичай відбувалося в інших округах. Як відомо, до початку воєнних дій у Польщі на території Любелщини у середніх загальноосвітніх закладах навчалося 10 тис. учнів, а в 1943-1944 н.р. підпільною освітою було охоплено близько 38 % від довоєнної кількості учнів.

Слід підкреслити, що склалася проблематична ситуація у поширенні конспіративної середньої освіти на території Львівського округу (дистрикт Галичина). Основною причиною, що гальмувала її поширення, була нестача педагогічних кадрів, яких перманентно переслідували представники німецької адміністрації й українські націоналістичні сили. Не зважаючи на такі серйозні перешкоди, наприкінці 1943 р., згідно зі звітом ДОіК, у даному окрузі було створено 37 Повітових комісій освіти і культури, в компетенцію яких входила опіка над таємними комплектами на середньому рівні. Так, в останній рік окупації середньою підпільною освітою було охоплено близько 6-ти тис. учнів, яких навчала 1 тис. вчителів, що становило 40% від довоєнного кількісного складу учнів середніх шкіл [5].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що таємна середня освіта на території Варшавського, Краківського, Радомського, Люблінського округів була представлена досить розгалуженою мережею, про що свідчать статистичні дані. Станом на 1939 р. на теренах ГГ (крім дистрикту Галичини) у 300 середніх загальноосвітніх закладах навчалося 90 тис. учнів [10, с. 318]. У 1943-1944 н. р. на цій території підпільно навчалося близько 67 тис. учнів, не зважаючи на постійні перешкоди з боку німецької влади – переслідування і страту представників польської інтелігенції, нестачу навчально-методичного забезпечення, заборону бібліотек тощо. Це становило близько 70% молоді від загальної кількості, що навчалися у період 1937-1939 рр.

Таким чином, у результаті вивчення та аналізу наукової літератури і документальних джерел з'ясовано, що в період 1939-1944 рр. на території окупованої Польщі, зокрема на теренах ГГ, підпільним освітнім структурам вдалося створити розгалужену мережу таємних середніх закладів освіти, що було необхідною умовою забезпечення неперервності навчального процесу та протидії гітлерівській культурній експансії. Організація процесу навчання у цих закладах посідала одне з перших місць в освітній політиці Польської підпільної держави, оскільки останні були повністю заборонені німецькою адміністрацією. Визначено, що на початковому етапі окупації організація конспіративної середньої освіти мала дещо спонтанний характер, проте, починаючи з 1942 р., підпільні середні заклади освіти були структурно розбудовані майже в усіх округах ГГ. Досвід організації середньої освіти відзначався різноманітністю форм: поряд із традиційними формами навчання, широкого поширення набули індивідуальна, робота у групах (комплектах), заняття з цілим класом під виглядом занять у старших класах початкової (основної) школи, заняття з цілим класом під виглядом занять, що проводилися у дозволених німцями професійно-технічних школах.

Наша публікація не висвітлює у повній мірі порушену проблему. Подальшого дослідження потребує аналіз навчально-методичного забезпечення діяльності підпільних середніх навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добрынин М.А. Развитие общеобразовательной школы и педагогической мысли Польши: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / М.А. Добрынин; Брестский государственный университет им. А.С.Пушкина. – Брест, 2003. – 351 с.

2. Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego (dalej – AZG ZNP). – Sygn. 24, Zespół akt Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj. – Sprawozdanie Departamentu oświaty i kultury za okres 1 IX – 31 XII 1941 r. – teczka 21.
3. AZG ZNP. – Sygn. 24, Zespół akt Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj. – Raport DOiK Szkoły średnie ogólnokształcące, uczniowie i etaty w roku 1939, a ośrodki nauczania, uczniowie i uczyący w roku 1943. – teczka 21.
4. AZG ZNP. – Sygn. 24, Zespół akt Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj. – Sprawozdanie Departamentu oświaty i kultury za okres od 1 I – 30 IV 1943 r. – teczka 21.
5. AZG ZNP. – Sygn. 24, Zespół akt Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj. – Sprawozdanie Departamentu oświaty i kultury za okres 15 X – 15 XII 1943 r. – teczka 21.
6. Biernacka M. Oświata a społeczno-kulturowe przeobrażenia wsi w latach ostatniej wojny i w okresie powojennym / M. Biernacka // Etnografia Polska: Zeszyt 2. – 1983. – T. XXVII. – S. 103 – 132.
7. Garbowska W. *Warszawskie szkoły średnie* ogólnokształcące w pierwszym okresie okupacji hitlerowskiej / W. Garbowska // Rozprawy z Dziejów Oświaty. – 1986. – T. 29. – S. 107 – 123.
8. Kazmierska J. Szkolnictwo warszawskie w latach 1939-1945 / J. Kazmierska. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. – 308 s.
9. Krasuski J. Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945 / J. Krasuski. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977. – 411 s.
10. Mały Rocznik Statystyczny. – Warszawa: Wydawnictwo Głównego Urzędu Statystycznego, 1939. – R. X. – S. 318 – 340.
11. Matusak P. Edukacja i kultura Polski Podziemnej 1939-1945 / P. Matusak. – Siedlce: Instytut Historii Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach; Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie; Siedleckie Towarzystwo Naukowe, 1997. – 562 s.
12. Program nauki w państwowym liceum ogólnokształcącym (Historia): (tymczasowy): / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. – Lwow: Państwowe wydawnictwo książek szkolnych we Lwowie, 1939. – 56 s.
13. Spis podręczników szkolnych dozwolonych do użytku w gimnazjum ogólnokształcącym / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. – Lwow: Państwowe wydawnictwo książek szkolnych we Lwowie, 1939. – 30 s.
14. Wycech Cz. Praca oświatowa w kraju w czasie wojny / C. Wycech // Przegląd Historyczno-Oświatowy. – 1947. – №1. – S. 22 – 43.
15. Wycech Cz. Z dziejów tajnej oświaty w latach okupacji / C. Wycech. – Warszawa: Nasza Księgarnia, 1964. – 285 s.

Давиденко Е.В.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ РАЗВИТИЯ СРЕДНЕГО ПОДПОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ ГЕНЕРАЛЬНОГО ГУБЕРНАТОРСТВА В ОККУПИРОВАННОЙ ПОЛЬШЕ (1939-1944 ГГ.)

Статья посвящена организационно-педагогическим положениям развития среднего подпольного образования в Генеральном Губернаторстве в оккупированной Польше. Акцентируется внимание на дидактических аспектах обучения в конспиративных образовательных учреждениях, программных документах, методических указаниях, инструкциях Департамента образования и культуры для осуществления и обеспечения учебного процесса в этих заведениях.

Ключевые слова: оккупация, среднее подпольное образование, организационно-педагогические положения, Генеральное Губернаторство, методические указания, инструкции.

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF SECRET SECONDARY EDUCATION ON THE TERRITORY OF GENERAL GOVERNORSHIP IN OCCUPIED POLAND (1939-1944)

The article is devoted to organizational and pedagogical principles of secondary secret education on the territory of General Governorship in occupied Poland. The attention is focused on didactic aspects of teaching in secret educational institutions, curricula, guidelines, instructions of the Department of Education and Culture to implement and maintain the educational process in these institutions.

Key words: occupation, secret secondary education, organizational and pedagogical principles, General Governorship, guidelines, instructions.

УДК 378(477)

Денисенко А.О.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТІВ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Автор у статті розкрив окремі питання історії організації науково-дослідної роботи як форми професійно спрямованого дозвілля студентської молоді на прикладі Острозької, Києво-Могилянської академії, Харківського колегіуму, Харківського і Київського університетів. Виявлено, що серед форм поширеними були експедиції, підготовка наукових доповідей, видання наукових праць, відвідування музеїв, бібліотек, архівів, переклади, поширення наукових знань серед населення.

Ключові слова: університет, студент, дозвілля, наука, дослідження, гурток, товариство.

Інтеграція вітчизняної освіти в міжнародний освітній простір ґрунтується на засадах пріоритету національних інтересів, поваги до здобутків інших освітніх систем та пошуку ефективної моделі кооперації різних систем освіти. Цьому сприяє ретельне прочитання і науковий аналіз історії організації науково-дослідної роботи студентів перших українських університетів.

Вивчення питань організації науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України перебуває в колі актуальних досліджень широкого загалу учених – філософів, соціологів, психологів, педагогів, істориків, економістів. Створення інститутів та університетів, питання підготовки наукових і педагогічних кадрів, видавничої діяльності, участі студентів в наукових гуртках досліджували А. Алексюк, К. Галкін, І. Глікман, П. Горкуненко, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, І. Зязюн, К. Казанцева, Т. Калашникова, М. Князян, А. Козлов, Н. Кушнарєнко, О. Лебедев, В. Майборода, В. Онопрієнко, І. Прокопенко, В. Прошкін, Н. Пузирьова, О. Семенов, В. Чуткарашвілі, В. Шейко; організацію студентських наукових об'єднань вивчали Т. Афанасьєва, О. Даниленко, Т. Марусик, В. Марцин, Н. Міценко, Т. Полушкіна, С. Сечка та інші вчені.

Мета статті – вивчення генези організації науково-дослідної роботи як форми організації професійно спрямованого дозвілля студентської молоді визначено метою даної статті. Це дозволить конкретизувати тенденції розвитку предмета дослідження та встановити причинно-наслідкові зв'язки, проаналізувати зміст та напрями організації дозвілля сучасної студентської молоді.

Костянтин – Василь Острозький у 1572 р. на свій кошт відкрив школу в Турові, а в 1577 р. – у Володимирі на Волині. Школа, відкрита згодом в Острозі, стала зразком для багатьох українських освітніх закладів. Це був перший навчальний заклад вищого гуманітарного типу, слов'яно-греко-латинський колегіум. Князь К. Острозький орієнтувався